

УДК 070.6.1.1

Ольга Мітчук**ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЧИННИК ДІЯЛЬНОСТІ
УКРАЇНСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ
КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

Досліджується інформаційна складова частина діяльності української періодики кінця ХІХ — початку ХХ століття в контексті сучасного бачення журналістики того періоду як чинника соціальних комунікацій. Аналітичному опрацюванню підлягають соціальні та світоглядні характеристики новинної журналістики того часу.

Ключові слова: інформація, комунікація, нація, повідомлення, публіцистика, текст.

Исследуется информационная составляющая часть деятельности украинской периодики конца ХІХ — начала ХХ века в контексте современного видения журналистики того периода как фактора социальных коммуникаций. Аналитической обработке подлежат социальные и мировоззренческие характеристики новостной журналистики того времени.

Ключевые слова: информация, коммуникация, нация, публицистика, сообщения, текст.

We investigate the informational part of the Ukrainian periodicals late ХІХ — early ХХ century in the context of the modern vision of journalism that period as a factor of social communications. Analytical processing to be social and attitudinal characteristics of news journalism of the time.

Key words: Journalism, communication, information, nation, news, text.

Актуальність проблеми. Зміни, які відбуваються в Україні, зумовлені переходом на новий рівень інтелектуального розвитку. Для нього характерне формування мережевого суспільства, коли кожна соціально-культурна одиниця суспільства може бути пов'язана з будь-якою іншою такою ж одиницею або їх сукупністю. Не парадоксальним твердженням є те, що першочергова роль у глобальному процесі поєднання гуманітарних та технічних парадигм сучасної інтелектуальної сфери належить все-таки інформаційним технологіям.

Саме вони дозволяють об'єднати всі розрізнені й різнорідні соціальні елементи в єдине ціле. Для того, аби зрозуміти природу і особливості цих соціально-культурних процесів, необхідний дещо інший ракурс розгляду — у порівнянні з тим, що існував до недавнього часу у сфері наукового пізнання.

Аналіз останніх досліджень у царині історичних контекстів інформаційних чинників журналістики засвідчив, що предметний принцип формування наукового пізнання, який покладений в основу традиційних наукових дисциплін (політологія, правознавство, соціологія, культурологія і ін.), не дає цілісного бачення соціальних процесів і явищ, їх динаміки в соціально-культурному середовищі. Українські професори В. Різун (наприклад, [3, 9], [4, 23]) В. Іванов (наприклад, [1]), І. Крупський (наприклад, [2]) та інші, досліджуючи як історичні, так і сучасні принципи функціонування новинної журналістики, звертають увагу на те, що гостро виникла потреба у формуванні нового наукового напрямку — «соціальні комунікації», який формується на інших, відмінних від предметного принципах. А тому визначення раніше не вивчених частин загальної проблеми або напрямів дослідження полягає в тому, що даний науковий напрямок мав би спиратись на дослідження соціальних процесів, пов'язаних з обміном інформацією між суб'єктами соціального взаємовпливу. Таким чином, предмет пізнання виділений за так званою «процесною» ознакою. У якості наукового підходу пізнання використовується інформаційно-комунікативний підхід.

Мета нашої статті полягає в тому, щоби проаналізувати інформаційний процес як об'єкт пізнання і інформаційний підхід до події як науковий метод пізнання, що має загальнонауковий статус, і тому науковий напрямок, який розглядається, спирається на мовленнєві коди, а це має метанаукове значення. *Завдання нашої статті* пов'язані із специфікою цього напрямку, а тому ми повинні розглядати будь-яке соціальне явище, що цікавить нас, як у масштабах глобальної цілісності, так і одиничної неповторної унікальності.

Основний матеріал. Найбільш плідні дослідження ролі української журналістики — а навіть окремих українських журналів та газет — стосуються преси XIX — першої чверті XX століття; в інформаційному середовищі тогочасного суспільства контекст такого наукового напрямку як «соціальні комунікації» дозволяє підійти до процесу її

розвитку становлення, розповсюдження з точки зору евристичної цінності. Передусім це виражається у тому, що аналіз *тогочасної* української журналістики з урахуванням *сучасних* основних інформаційних параметрів дозволяє відтворити не тільки її статистичну, але й динамічну модель. Подібна повнота забезпечується за рахунок високої інформаційної ємності усіх сформованих моделей пізнання, існуючих на сьогоднішній день.

Українська журналістика кінця XIX — початку XX століття була покликана до життя в умовах, коли почалися перші прояви національного відродження, а українська етнолінгвістична територія перебувала у рамках двох багатонаціональних імперій — Російської та Австрійської. Тому передумовою виникнення цього виду друкованої комунікації стала соціальна потреба суспільства як в основному на той час інструменті суспільної комунікації, а — принагідно — й дієвому чинникові культурних та громадських перетворень. Отже, функціональна цінність української тогочасної журналістики як реального історичного явища полягає, передовсім, в її значенні: вона без обмежень (окрім створених цензурою) в просторі і часі задовольняла інформаційні потреби тогочасного суспільства.

Сучасний контекст медіадосліджень допомагає засвідчити, що вибір творчих чинників створення матеріалів суттєво не впливав на формування української преси як одного з видів мас-медіа. Річ у тім, що в умовах цензурних заборон та проміжкових «відлиг» предметом соціалізації комунікації у журналістиці ставало все, що могло скласти поняття «інформувати про що-небудь», ознайомлювати, давати відомості. Іншими словами — подати інформацію з даними про факт, яка була б доступною тогочасному читачеві: від прагматичних пояснень побутового характеру — до виховання та пояснення елементарних навичок з тих проблем, які висвітлюються: політика, економіка, мораль, право, історія. Водночас, у цьому поступальному русі до нового типу культури у повсякденній діяльності поступово формувався новий тип українського читача, свідомо мислячого громадянина, здатного до соціокультурної творчості як інформаційно-культурологічного феномену.

Взагалі ж, українська публіцистика кінця XIX — початку XX століття, доволі часто замаскована під белетристику, несе у своєму змісті взаємодоповнюваність світоглядних, прикладних, науково-

пізнавальних цілей у пропаганді певного сегменту знань, забезпечуючи тим самим інформаційні потреби суспільства. Відповідно, інтегративними показниками ефективності участі мас-медіа у тогочасній соціокультурній творчості були:

по-перше, зміни, що проходили у її внутрішньому духовному світі й ціннісних орієнтаціях;

по-друге, ступінь її соціокультурного впливу на різноманітні рівні мікросоціуму.

А, отже, соціокультурна творчість стала одним з важливих засобів реалізації сутнісних сил тогочасної української аудиторії та оптимізації соціокультурного середовища, що її оточувало. Інформування про події — поширене в Україні явище ще з XVIII століття — як засіб просвіти певних прошарків народу; втім, в цілому процес інформування був доволі поступальним та прогресуючим у часі, він розширювався від однієї епохи до іншої через виконання доволі різних, характерних виключно тому чи іншому часовому проміжку завдання та функції інформування, підвищуючи його інтелектуальний рівень, формуючи нові підходи, форми та методи відображення науки у масовій свідомості українського народу.

Взагалі ж, українські періодичні видання протягом всієї історії свого існування залишалися вірними своєму доволі широкому функціональному призначенню — перш за все, розповсюдженню актуальних знань серед широкого читацького загалу, виконуючи водночас функцію соціального значення: зв'язку між наукою та суспільством, допомагаючи в орієнтації питань трудової та суспільної діяльності. Вони виступали у якості інструмента соціального управління інформацією у тогочасному суспільстві, виконуючи низку специфічних функцій. Українські друковані мас-медіа не просто несли певний зміст, але й відображали ті сторони буття, до яких була прикована увага соціуму. Вони водночас відображали весь спектр думок по відношенню до тогочасних актуальних соціальних проблем, містили у собі у наявному вигляді оцінку, що подавалась різноманітними учасниками тогочасного суспільно-політичного дискурсу. І, зрештою, соціальна інформація, закладена в інформаційних текстах окресленого періоду, стала головною детермінантою соціальних змін.

Українські періодичні видання кінця XIX — початку XX століття допомагали масовому читачеві осмислити свій повсякденний побут,

встановити його роль та зв'язок з виробничою діяльністю та допомогти йому удосконалити процеси своєї праці. В обраному нами для аналогій періоді прослідковується ідеологічна боротьба, яка згодом була втілена у практичній діяльності за українську цілісність як умову безпеку національної культури. Цю цілісність могли порушити лише ризики запізненого культурного розвитку, втрата культурної ідентичності, зменшення ролі інформаційних потоків.

Поява нового сегменту української інтелігенції, пов'язана із соціально-економічними умовами у 40-х роках XIX століття, була зумовлена у цей період ідеєю народності, що змусило цей новий сегмент «виводити» з стану соціально-політичного застою свій власний народ. Саме тому у кінці XIX — на початку XX століття українська періодика відображала *динаміку* соціальних відносин — з одного боку, зазнаючи її впливу, а з іншого боку, активно впливаючи на неї через звичні медійні форми.

Принципово газета завжди вважалась комплексною мовою культури [5]. А історичні умови виникнення, становлення, розповсюдження українських періодичних видань кінця XIX — початку XX століття окреслили такі основні складові явища інформаційної культури, які виявились співзвучними і з нашою епохою. Це, зокрема:

- а) сукупність знань, вмінь та навичок, необхідних для існування у світі інформації;
- б) спосіб життєдіяльності людини в інформаційному суспільстві;
- в) методика оперування існуючими видами інформації;
- г) методологія і світогляд інформаційного суспільства.

Вже ближче до кінця XIX століття, а особливо на початку XX століття природа інформації у періодичних виданнях містить відчутні елементи агітаційного характеру. Будучи складним, радше психологічним явищем, українська інформаційна журналістика XIX — початку XX століття гідно доповнює історично-культурний процес розвитку держави. Власне тогочасний спосіб «виробництва інформації» з її відповідним способом втілення та розповсюдження природно вписується у сьогоднішні соціальні комунікації, які синтезують політологічні, соціологічні, лінгвістичні, структурно-функціональні, психологічні, соціологічні й інші методи наукових досліджень.

Крім цього — і це дуже важливе достоїнство як сучасного, так і історичного контексту публіцистики, — інформаційний чинник діяль-

ності української періодики у кінці XIX — на початку XX століття покликав до життя практичні та соціальні потреби суспільства. Зрештою, про інформаційні чинники можна говорити як про поліфункціональні, такі, що містили конкретні факти, виконуючи при цьому й своєрідну метафункцію — демонстрували рівень рідної мови, її природні стилістичні можливості, відповідність естетичним потребам, смакам, уподобанням, культурним настановам своєї доби.

На прикладі тогочасного інформаційного спектру яскраво бачиться результат журналістики, похідної від матеріального чинника, журналістики, де ідеальне набуває форм повної самостійності, стає активним початком суспільної діяльності. Дослідження історії виникнення та активного функціонування української періодики кінця XIX — початку XX століття доводить, що особливу роль «інформаційне» спілкування відіграє у сенсі функціональному, акумулюючи у собі інформаційний результат інших жанрів — зокрема, публіцистики — та виступаючи по відношенню до них в контексті власного роду зворотного зв'язку, розширюючи, формуючи тим самим функції культури: суспільно-перетворюючу, пізнавальну, світоглядну, орієнтувально-регулятивну та інтегративну.

Очевидною видається й інша сучасна проблема національної культури, яку намагались розв'язати багато років тому — проблема соціального наслідування в умовах інформаційного суспільства. Адже маркер соціального наслідування стає актуальним лише за умови наявності наступності поколінь, а наявність ця справджується засобом збереження та передачі соціокультурних традицій. Значення поняття «інформаційні традиції» зумовлено тим, що воно безпосередньо пов'язане з процесами наслідування соціально значимої інформації. Кожна нова соціальна система налагоджує виробництво своєї специфічної соціальної інформації, що відповідає тільки даному суспільному організму. Кажучи мовою сучасної науки, в той же час в інформаційну систему органічно входять блоки інформації, напрацьовані у рамках попередніх суспільств та закріплені соціальною пам'яттю.

Попри цілком різні політичні та соціальні орієнтири, які сповідували українські періодичні видання, проблеми розвитку національної журналістики залишалися серед пріоритетних напрямків політики. Маємо втілення журналістського індивідуалізму як прояву ментального соціокультурного коду. Адже етнос та національний ха-

рактер суттєво впливають на особливості прояву конкретної світоглядної установки.

Втім, найбільш загальними чинниками індивідуалізму є свобода вибору, індивідуальна відповідальність і, як логічний наслідок, — індивідуальне удосконалення. Якщо людина діє хоч якоюсь мірою самостійно, у справах проявляється її індивідуальність. СENS та цінність людської індивідуальності визначається виходом у світ, її діями у цьому світі. Так, як засвідчують результати дослідження, схожість найбільш різних філософій. Тільки влаштованість світу і процес входження у нього мисляться по-різному.

Висновки. Інформаційний чинник діяльності української періодики у кінці XIX — на початку XX століття характеризується підвищеною інтенсивністю, відображає зміст та динаміку соціальних відносин того часу. Таким чином, ми, сучасники, маємо гідну повідомленеву спадщину, яка володіє своєю цінністю у контексті комунікації поколінь. Подібна повідомленева спадщина — не тільки самі коротенькі тексти; це ще й традиції, моральні устої, якісь інші «закаменілі поведінки», що характеризують життєдіяльність окремої соціальної групи, цілого українського народу. Саме в останньому твердженні найбільшою мірою присутній інтерес людей до культури інформації, а тому — як би не розумілась роль інформаційної спадщини минулого, як би не оцінювалось минуле перед обличчям сьогодення, залишається незаперечним те, що «новизна» наших днів не може реалізовуватися без звернення до минулого.

Культура інформування — це діяльність (в ідеальних та матеріальних формах), скерована на максимально можливе забезпечення повноцінного життя суспільства та особистості. Будь-яка цивілізаційна інформаційна політика ставить в центр повідомлення Людину, її потреби та інтереси, сприяння здійсненню в повному обсязі її родової сутності. Вирішення такого завдання забезпечується реальною оцінкою того, що відбувається, професіоналізмом, компетентністю тих, хто її розробляє та здійснює. Як в сучасному сенсі, так і в історичному розрізі аналізу інформаційних чинників діяльності української періодики у кінці XIX — на початку XX століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Іванов В.* Теоретико-методологічні основи вивчення змісту масової комунікації / Іванов В. Ф. — К. : ВІПОЛ, 1996. — 202 с.
2. *Крупський І. В.* Національно-патріотична журналістика України (друга пол. XIX — перша чверть XX ст.). / І. В. Крупський. — Л. : Світ, 1995. — 184 с.
3. *Різун В.* Розвиток науки про масову комунікацію в Інституті журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка / Володимир Різун // Соціальні комунікації сучасного світу : наук.-теорет. збірник / Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т. — 2009. — С. 8–15.
4. *Різун В.* Системи масової комунікації / Володимир Різун // Наукові записки Інституту журналістики / КНУ ім. Т. Шевченка. — К., 2001. — Том 3. — С. 22–30.
5. *Супрун Л. В.* Нормативність мовлення як складник мовної комунікації журналіста [Електронний ресурс] / Л. В. Супрун. — Режим доступу : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2373>
6. *Холод О.* Специфіка тлумачення терміна «соціальні комунікації» / Олександр Холод // Соціальні комунікації сучасного світу : наук.-теорет. збірник / Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т. — 2009. — С. 32–42.

Одержана 13.11.2013